

barbara stiegler

ako uplatňovať rodové hľadisko

stratégie Európskej únie

ASPEKT

A 03 - 01959

Dr. Barbara Stiegler je psychologička, pedagogička, vedecká pracovníčka v Hospodárskom a sociálnopolitickom výskumnom a poradenskom centre nadácie Friedrich Ebert Stiftung v Bonne. Ťažiskom jej práce je žensky špecifický výskum.

Barbara Stiegler
Ako uplatňovať rodové hľadisko
Aspekty stratégie Európskej únie

Vydalo Záujmové združenie Žien Aspekt
Mýtna 38, 811 07 Bratislava
tel./fax.: 02/5262 4621-3
aspekt@feminizmy.sk aspekt@isternet.sk
www.aspekt.sk www.feminizmy.sk
roku 2002 ako svoju 47. publikáciu.

Z nemeckého originálu *Wie Gender in den Mainstream kommt* (Konzepte, Argumente und Praxisbeispiele zur EU-Strategie des Gender Mainstreaming), ktorý vydalo Wirtschafts- und sozialpolitisches Forschungs- und Beratungszentrum der Friedrich-Ebert-Stiftung *Abteilung Arbeit und Sozialpolitik*, Bonn 2000, preložili Jana Cviková a Olga Pietruchová. Obálka a grafická úprava Jana Sapáková

Publikácia vyšla vďaka podpore

 zastúpenia Friedrich Ebert Stiftung na Slovensku, www.fes.sk a Regionálnemu programu nadácie Heinrich Böll Stiftung pre ženy v strednej Európe, ktorý poskytuje dlhodobú podporu feministickému vzdelávaciemu a publikačnému projektu Aspekt.

Copyright © Aspekt a Friedrich Ebert Stiftung 2002
Cover design © Jana Sapáková 2002

Prvé vydanie.
ISBN 80-85549-32-8

Cieľom uplatňovania rodového hľadiska je zapojenie rodovo špecifickej perspektívy do všetkých rozhodovacích procesov a využívanie každého rozhodovacieho procesu v prospech dosiahnutia rodovej rovnosti. Expertiza Barbary Stiegler o strategii uplatňovania rodového hľadiska – *gender mainstreamingu* – vychádza z intenzívnej diskusie a z prvých praktických skúseností. V záujme lepšieho pochopenia možností, ale aj limitov tejto stratégie mapuje súčasnú situáciu uplatňovania rodového hľadiska v Nemecku. Zdôrazňuje najmä potrebu jeho prepájania s inými nástrojmi na odstraňovanie rodovej nerovnosti, ktoré už majú v Nemecku svoju tradíciu.

Vzhľadom na to, že na Slovensku sa tomuto dôležitému nástroju rodovej politiky, zameranému na vyrovnávanie príležitostí žien a mužov, zatiaľ nevenovala dostatočná pozornosť, veríme, že preklad tohto materiálu prispeje k poznaniu tejto podnietnej stratégie Európskej únie, ako aj k rozvoju diskusie o jej uplatnení v našich podmienkach.

V krajinách Európskej únie sa na označenie tohto postupu vžilo anglické pomenovanie *gender mainstreaming*. Má veľkú výhodu, že označuje medzinárodne vyvinutú stratégiu a umožňuje lepšiu komunikáciu na medzinárodnej úrovni. V slovenskom preklade sme sa rozhodli používať výraz *uplatňovanie rodového hľadiska*, aby sme nadviazali na už existujúcu feministickú a rodovo špecifickú terminológiu, ako aj preto, aby bol obsah tohto dôležitého princípu prístupnejší v slovenskom kontexte. Rovnako dôležitý je však aj medzinárodný kontext, preto opakovane upozorňujeme i na zavedený medzinárodný výraz.

Jana Cviková, Aspekt
Michael Petráš, Friedrich Ebert Stiftung

1. Čo je rodové hľadisko	5
2. Aká nová filozofia sa skrýva za uplatňovaním rodového hľadiska	10
3. Ako funguje uplatňovanie rodového hľadiska	12
3.1 Koncepcné predpoklady	12
3.2 Otázky zodpovednosti	14
3.3 Metódy analýzy a kontroly z rodového hľadiska	17
4. Rodové hľadisko vo vzťahu k iným rodovopolitickým stratégiám	23
5. Ako uplatňovať rodové hľadisko v konkrétnej organizácii	27
5.1 Doterajšie oblasti využitia	27
5.2 Prostriedky na uplatňovanie	32
5.3 Riziká zneužitia	33

1.

Čo je rodové hľadisko

Stratégia uplatňovania rodového hľadiska – *gender mainstreaming* – vošla v ostatnom období do povedomia prostredníctvom politiky Európskej únie, jej korene však siahajú do celosvetového ženského hnutia a jeho skúseností s presadzovaním požiadaviek voči vládam. Na prvých troch svetových konferenciách žien sa sformulovali a v rámci dokumentov prijali odporúčania na zlepšenie postavenia žien a vlády jednotlivých štátov sa dobrovoľne zaviazali ich rešpektovať. No na nasledujúcich medzinárodných konferenciách čoraz väčšmi vychádzalo najavo, že dobrovoľné záväzky vlád nevedú k žiadnym úspechom a postavenie žien sa takmer vôbec nezlepšilo. Tieto skúsenosti viedli ženské mimovládne organizácie k diskusiám o tom, ako sa môže celosvetová ženská politika vymaniť z pozície prosebníčky vo vzťahu k vládam a ako možno účinnejšie uskutočňovať oprávnené požiadavky žien. V roku 1995 na 4. svetovej konferencii žien v Pekingu dostala nová stratégia meno *gender mainstreaming* – *uplatňovanie rodového hľadiska*. V kontexte svetovej ženskej politiky to znamená, že vlády vo všetkých oblastiach politiky a v každom jednotlivom prípade preskúmajú, aký dopad má ich politika na situáciu žien a akým spôsobom plánované opatrenia zlepšia špecifickú situáciu žien v zmysle cieľov zakotvených v medzinárodných dokumentoch.

Ženám sa už v roku 1993 podarilo reformou štruktúrnych fondov EÚ na európskej úrovni presadiť „rovnosť príležitostí pre ženy a mužov“ ako cieľové zadanie. Znamenalo to, že po prvý raz v Európe došlo k zakotveniu rovnosti príležitostí ako cieľa vo „všeobecnej“ koncepcii podpory.

Štvrtý akčný program o rovnosti šancí z roku 1995 už obsahuje opis princípu uplatňovania rodového hľadiska – *gender mainstreamingu*. To, čo sa podarilo v štruktúrnych fondoch EÚ, sa tak prenieslo na celú európsku politiku: Rodovo špecifický prístup sa mal zohľadňovať pri každom politickom opatrení, a to od plánovania až po konečnú kontrolu úspešnosti. Princíp uplatňovania rodového hľadiska ešte väčšmi posilnila Amsterdamská zmluva z roku 1996. Všetky štáty EÚ sa v tejto zmluve zaviazali uplatňovať vo svojej politike rodové hľadisko. Uplatňovanie rodového hľadiska konkretizovali a diferencovali na úrovni EÚ aktuálne rezolúcie Rady z roku 1999, týkajúce sa politiky zamestnanosti. Princíp uplatňovania rodového hľadiska sa má v budúcnosti ďalej rozpracovať v Piatom akčnom programe.

Chápanie ženskej politiky ako prierezovej a nadrezortnej úlohy, teda ako komplexnej úlohy, ktorá sa týka všetkých rezortov, nie je nové. Uskutočnenie tejto predstavy v politických rozhodovacích procesoch sa ale nepodarilo uspokojivo naplniť: V Nemecku to funguje tak, že spravidla existuje jedna príslušná inštitúcia (ministerstvo pre záležitosti žien, odbor rovnosti príležitostí), ktorá formuluje náplň ženskej politiky a vypracováva požiadavky a koncepcie. Táto inštitúcia potom predkladá tieto koncepcie „iným“ oblastiam politiky a vyžaduje ich plnenie v danej oblasti. Rozhodujúcim faktorom úspešnosti takéhoto druhu ženskej politiky je „sila“ jednotlivých žien v ich funkcii. Pri takomto fungovaní rozhodovacích procesov sa ženy často ocitajú v úlohe prosebníčok alebo tých, ktorým ostávajú len morálne apely. Pôvodne jasne formulované požiadavky žien sú v namáhavých schvaľovacích procesoch a kompetenčných sporoch často oslabené na nepoznanie.

Princíp uplatňovania rodového hľadiska vychádza z myšlienky komplexnej politiky zasahujúcej všetky rezorty: Rovnosť šancí žien a mužov sa dá dosiahnuť len vtedy, ak sa o ňu usilujeme vo všetkých oblastiach politiky. Princíp uplatňovania rodového hľadiska konkretizuje tento cieľ tým, že jasne poukazuje na rozhodovacie procesy v jednotlivých organizáciách.

Definícia princípu rodového hľadiska

Uplatňovanie rodového hľadiska – *gender mainstreamingu* – spočíva v reorganizácii, zlepšení, rozpracovaní a vyhodnotení rozhodovacích procesov vo všetkých oblastiach politiky a práce danej organizácie. Cieľom uplatňovania rodového hľadiska je zapojenie rodovo špecifickej perspektívy do všetkých rozhodovacích procesov a využívanie každého rozhodovacieho procesu v prospech dosiahnutia rodovej rovnosti.

Z tejto definície jasne vyplýva, že uplatňovanie princípu rodového hľadiska má zmeniť rozhodovacie procesy v danej organizácii, čo zároveň vymedzuje oblasť jeho využitia. Uplatňovanie rodového hľadiska nie je nejaká nová stratégia ženského hnutia, ktorou by si samo dávalo novú formu. Tento princíp je upravený pre organizácie, ktoré robia politiku a doteraz takmer alebo vôbec nezohľadňovali rodový aspekt. V týchto organizáciách môže viesť k účinnému prehlbeniu rodovej politiky. Uplatňovanie rodového hľadiska sa v praxi stáva nástrojom ženskej a rodovej politiky, pomocou ktorého možno dosiahnuť usporiadanie rodových pomerov v súlade s formulovanými cieľmi.

Na lepšie pochopenie využitia tohto princípu posluží nájdenie porovnateľnej zásady. Takou zásadou, ktorá už dnes ovplyvňuje všetky rozhodovacie procesy a táhá sa ako červená niť všetkými organizáciami, je ekonomické kritérium, teda otázka hospodárnosti. Na príklade uvažovania o hospodárnosti v štátnej správe možno ukázať, ako funguje princíp uplatňovania rodového hľadiska: Tak ako v súčasnosti hrá pri rozhodovacích procesoch kľúčovú úlohu zásada hospodárnosti, bude vďaka stratégii uplatňovania rodového hľadiska mať pri rozhodovacích procesoch rovnako kľúčový význam aj rodovo špecifický prístup. Rodové otázky sa tak stanú integrálnou súčasťou myslenia, rozhodovania a konania všetkých zúčastnených.

Obrazne to môžeme vyjadriť asi takto: Ak porovnáme rozhodovacie procesy v politicky činných organizáciách s plete-

ním vrkoča, tak dnes sa tento vrkoč pletie z pramienkov vecnej správnosti, uskutočniteľnosti a hospodárnosti. Ak vôbec, tak až nakoniec sa kladie otázka, ako sa môže toto rozhodnutie dotknúť žien. Teda na hotový, upletený vrkoč sa na konci pridá mašlička. Naproti tomu uplatňovanie rodového hľadiska znamená, že rodové otázky sa stanú jedným z hlavných pramienkov vrkoča, ktorý ním celým prechádza a od samého začiatku ovplyvňuje rozhodnutia.

Ak berieme uplatňovanie rodového hľadiska vážne, skutočne znamená inováciu rozhodovacích procesov v organizáciách, a tým predstavuje radikálnu zmenu zasahujúcu ich podstatu.

Čo znamená rod

Rod (gender) = sociálne a kultúrne podmienená rola žien a mužov, na rozdiel od termínu pohlavie (sex), ktoré označuje biologickú danosť

Základom rodovej politiky je pojem rod; pojem ženská politika (ktorý sa bežne používa v Nemecku aj iných západných krajinách a vychádza z tradície ženského hnutia) označuje inú stratégiu zameranú na dosiahnutie rovnoprávnosti žien a mužov, v ktorej centre je žena. Rodová politika zdôrazňuje, že:

1. *ide o oba rody – ženy i mužov – a o vzťah medzi nimi: nielen ženy, ale aj muži majú rod (sociálnu a kultúrnu rolu), muži teda nepredstavujú univerzálnu ľudskú normu;*
2. *ide o vzťah medzi rodmi, ktorý nie je nemenný, ale sa mení. Biologické pohlavné rozdiely nemožno akceptovať ako odôvodnenie spoločenských rozdielov medzi rodmi. Sociálne a kultúrne rodové roly mužov a žien vznikli historickým vývojom a možno ich politicky formovať.*

Tieto základné predpoklady vymedzujú len orientáciu rodovej politiky, neponúkajú ešte konkrétne politické ciele. Rovnako je to pri uplatňovaní princípu rodového hľadiska: Predpokladom jeho využitia je poznanie, že rodové otázky hrajú

dôležitú úlohu a že sa tie isté veci dotýkajú mužov a žien rovným spôsobom. Uplatňovanie rodového hľadiska nenahrádza politickú diskusiu o tom, ako politicky usporiadať vzťah rodov, pomáha však presadzovať už sformulované ciele. V dokumentoch EÚ, ktoré sa zaoberajú uplatňovaním rodového hľadiska – *gender mainstreamingom* –, nájdeme dokonca označenie *uplatňovanie rovnosti príležitostí – mainstreaming rovnosti príležitostí*. To jasne ukazuje, že slovo rod (gender) samo osebe neobsahuje žiadnu politickú výpoveď, že na vyjadrenie charakteru zmien vo vzťahu medzi rodmi sú potrebné ďalšie slová ako rodová demokracia, rovnosť príležitostí alebo rovnoprávnosť mužov a žien. Pojem rod (gender) poukazuje len na to, že pánujúce rodové roly sú spoločenské konštrukcie, to znamená, že ich možno meniť; nehovorí nič o tom, ktorým smerom sa zmena uberá.

V teoretickej diskusii o kategórii rodu, v ktorej sa diskutuje o identite, spoločenskej podmienenosti a spoločenskej funkcii rodu, existujú rôzne prúdy.

Poznanie rôznych východísk rodovej teórie môže pomôcť odhaliť základnú myšlienku, od ktorej sa odvíja konkrétna rodová politika. Tieto východiská vytvárajú argumentačný kontext a legitimizujú odlišné ciele a stratégie rodovej politiky: teórie odlišnosti, teda teórie zdôrazňujúce odlišnosť, stavajú na autonómnej, od mužov a mužskosti oddelenej politike a podporujú také formulovanie cieľov, ktoré vytvára podmienky na rozvíjanie svojbytnej ženskosti. Načrtávajú obraz dvoch odlišných kultúr a spôsobov existencie rodov a chcú ženám zabezpečiť prostriedky na vytváranie vlastného životného priestoru. Dekonstruktivistické rodové teórie legitimizujú každú politiku, ktorá nevylučuje a nediskriminuje rodové identity, ale pripúšťa pluralitu mužskosti a ženskosti. Rod považujú za sociálnu konštrukciu. Tieto teórie zbavujú legitímnosti akúkoľvek formu nadradenosti jedného rodu a povzbudzujú k oslobodeniu sa od rodových stereotypov. Každé prekonanie spoločensky definovaných rodových hraníc sa tak stáva politickou akciou, ktorá poukazuje na principiálnu otvorenosť rodovej roly. Sociálnokritické rodové teórie poskytujú analytickú mriežku a poznanie existujúcich foriem rodovej hierarchie

a diskriminácie žien. Kategóriu rodu pritom chápú ako mimoriadne účinný nástroj na vytváranie rozdielov medzi jedincami. Tieto teórie berú reálne mocenské pomery medzi rodmi vážne a analyzujú ich konkrétne podoby bez toho, aby ich považovali za nemenné, naopak: presnú analýzu mocenských štruktúr a mechanizmov využívajú na vytváranie adekvátnych stratégií na ich zmenu.

2.

Aká nová filozofia sa skrýva za uplatňovaním rodového hľadiska

Ak sa rodový aspekt stane základom každej analýzy spoločenských pomerov a ak ženskú politiku bude dopĺňať a podporovať rodová politika, staré stereotypy prestanú platiť a nahradia ich nové prístupy. Uvádzame príklady typických predsudkov, s ktorými býva často konfrontovaná (tradičná) ženská politika, a ich vyvrátenie z rodového hľadiska.

Predsudok voči ženskej politike:

Ženy sú precitlivelé, keď kritizujú panujúce hodnoty a normy.

Rodové hľadisko:

Existujúce hodnoty a normy treba prehodnotiť a zmeniť na základe rodovo špecifických aspektov.

Predsudok voči ženskej politike:

Ženy majú špecifické problémy.

Rodové hľadisko:

V dôsledku podmienok, ktoré vytvorila spoločnosť, sa ženy

ocitajú v problematických situáciách a v zlom postavení; za tieto podmienky nenesú zodpovednosť len ženy.

Predsudok voči ženskej politike:

Ženy majú na základe svojho pohlavia špecifické záujmy.

Rodové hľadisko:

Špecifické záujmy žien sú odrazom životných podmienok (napr. intenzívneho spolužitia s malými deťmi), ktoré ženám prisudzuje rodová rola. Muži by mali rovnaké záujmy, keby zdieľali životné podmienky žien.

Predsudok voči ženskej politike:

Ženy majú nedostatky, ktoré treba odstrániť.

Rodové hľadisko:

Ženy majú silné stránky, ktoré muži (ešte) nemajú. Tieto silné stránky treba akceptovať a vytvoriť podmienky na ich uplatňovanie. Nedostatky nevyplývajú z pohlavia, ale zo spoločensky definovanej rodovej roly, čo platí rovnako pre ženy, ako aj pre mužov.

Predsudok voči ženskej politike:

Ženy vystupujú voči rozhodovacím centráм v úlohe prosebníček a usilujú sa získať podporu pre svoje koncepcie.

Rodové hľadisko:

Rozhodovacie centrá sú povinné uplatňovať rodové hľadisko. Ženy sa zúčastňujú rozhodovania ako expertky na špecifické životné situácie žien. Mimoriadne vítané sú osobitné iniciatívy žien, pretože môžu prispieť k skvalitneniu rozhodnutí.

Predsudok voči ženskej politike:

Ženská politika sa týka okrajových problémov, ktorých konjunkktúra závisí od situácie vo „veľkej politike“.

Rodové hľadisko:

Rodová demokracia a rovnosť príležitostí žien a mužov sú centrálné politické ciele.

Predsudok voči ženskej politike:

Ženy nesú zodpovednosť za riešenie ženských problémov.

Rodové hľadisko:

Ženy a muži prevezmú zodpovednosť za zmenu rodových pomerov.

3.

Ako funguje uplatňovanie rodového hľadiska

3.1 Koncepčné predpoklady

Rod sa stáva kategóriou, z hľadiska ktorej sa skúmajú rozhodovacie procesy. Pri rodovom uhle pohľadu vychádzame z toho, že životné pomery ovplyvňované politickými rozhodnutiami sú späté so vzťahom medzi rodmi. To znamená, že prikladáme veľký význam analýzom a výsledkom žensky špecifického a rodovo špecifického výskumu, z ktorých vyplýva, že rodové pomery podstatne určujú spoločenské pomery. Rozhodujú o deľbe práce, peňazí a moci. Výsledky rodového rozdelenia spoločnosti vidno v štatistikách a analýzach rodových rozdielov, a to vo všetkých oblastiach. Analýzy týchto rozdielov dokladajú, že vo väčšine prípadov sú usporiadané hierarchicky. To znamená, že postavenie a charakteristiky prisudzované a prideľované ženám majú menšiu hodnotu, sú menej atraktív-

ne a spojené s menšími príležitosťami než postavenie a charakteristiky mužov. Práca a činnosť žien je v našej spoločnosti zásadne druhoradá, venuje sa jej menšia pozornosť a nehrá vo verejnej sfére významnú úlohu. Predovšetkým rozdelenie spoločensky potrebnej práce na platenú a neplatenú, verejnú a súkromnú, ako aj rodovo špecifická deľba práce predstavuje jeden zo zásadných mechanizmov, ktorými sa tvoria súčasné rodové pomery. Rodové pomery sa tvoria a udržiavajú pomocou sociálnych a politických štruktúr, teda zákonmi, poisťovacími systémami, infraštruktúrou, predstavami a zvykmi. Odohráva sa to nezávisle od toho, či sú sociálni a politickí aktéri ženského alebo mužského rodu, takpovediac za ich chrbtom.

Rodové hľadisko je princíp, ktorý posúva rodové pomery do popredia záujmu. Jeho využitie vychádza zo základného predpokladu, že politika a rozhodovacie procesy v organizáciách súvisia s rodovými rozdielmi a že tieto rozdiely možno zmeniť tak, aby sa dosiahla väčšia rovnosť príležitostí medzi ženami a mužmi. Uplatňovanie rodového hľadiska jasne odhalí, kde a akým spôsobom sa prejavuje rodová podmienenosť rozhodovacích procesov. No odpoveď na otázku, ktorým smerom sa má uberať zmena rodových pomerov, môže dať len politické rozhodnutie.

Uplatňovanie rodového hľadiska ako princíp nenahrádza politické rozhodnutia. Predpokladom na jeho využívanie je aj jasná formulácia stratégie rodovej politiky v danej organizácii. Až takéto konkrétne rozhodnutie môže určovať orientáciu rozhodovacích procesov. V dokumentoch Európskej únie sa napríklad presadzuje taká koncepcia rodovej politiky, ktorá vychádza z rovného rozdelenia platenej práce medzi mužmi a ženami a zo zrovnoprávnenia ich práce. V Nemecku sa však presadzujú aj koncepcie vychádzajúce z rodovej odlišnosti a z jej zachovania, ktoré považujú tradičnú deľbu práce medzi rodmi za úplne funkčnú a snažia sa uchovať svojbytnosť mužskosti a ženskosti. Ktoré koncepcie rodovej politiky sa presadia pri stanovovaní cieľov politických organizácií, ostáva vecou politického rozhodnutia.

3.2 Otázky zodpovednosti

Zodpovednosť za uplatňovanie rodového hľadiska v konkrétnej organizácii nesie v prvom rade jej vedenie. Bez toho, aby vedenie organizácie akceptovalo a podporovalo zmeny v rozhodovacích procesoch, nebude možné tieto zmeny uskutočniť; vedenie musí vytvoriť finančné, personálne a organizačné rámcové podmienky. Z tejto perspektívy ide o klasický proces „zhora nadol“.

Za uplatňovanie rodového hľadiska zodpovedajú aktéri a aktérky rozhodovacích procesov, ktorí a ktoré ich pripravujú, vykonávajú a kontrolujú. V organizácii neexistuje osoba, ktorá by sa nemusela riadiť princípom rodového hľadiska. Aj v tomto je tento princíp netradičný: Kým doteraz sa o tzv. záležitosti (týkajúce sa) žien starali najmä ženy, pri uplatňovaní rodového hľadiska je úplne nepodstatné, či sú osoby, ktoré sa podieľajú na rozhodovaní, ženského alebo mužského rodu. Na ženách, ktoré poukazovali na diskrimináciu žien a rodovú nerovnosť, zostávala aj zodpovednosť za nápravu. Pri uplatňovaní rodového hľadiska sa to mení: Všetci, muži i ženy, musia zmeniť rozhodovacie procesy a odstrániť existujúcu nerovnosť príležitostí medzi rodmi. Konkrétne to znamená, že po prvýkrát sa aj muži stávajú spoluzodpovednými za rodovú rovnosť.

Ak sa organizácia rozhodne, že bude všetky rozhodnutia v odbornej a pracovnej oblasti skúmať z hľadiska ich vplyvu na rodové pomery, tak sa to týka každého člena a členky organizácie. V praxi to znamená, že poradníci a pracovníčky, experti a expertky, manažéri a manažérky musia mať prehľad o tom, ako ich činnosť vplyva na rodové pomery, musia vedieť formulovať svoje ciele a v súlade s nimi riadiť rozhodovacie procesy. Takýto ideálny stav určite neexistuje zatiaľ v žiadnej organizácii, dá sa ale dosiahnuť pomocou vzdelávania.

V praxi sa popri zodpovednosti všetkých odborníkov a odborničiek z danej oblasti za rodovú politiku osvedčilo zavádzanie tzv. splnomocnených či splnomocnenov pre rodovú problematiku, prípadne odborných rezortov pre rodovú politiku. Splnomocnenkyne a splnomocnení pre rodovú proble-

matiku majú špeciálnu prípravu na odbornú prácu súvisiacu s podporou a koordináciou rozhodovacích procesov. Na jednej strane nesú zodpovednosť za realizáciu týchto procesov, na druhej strane do nich môžu zasahovať, podporovať ich konkrétnou pomocou. Nepripravujú však obsah rozhodovacích procesov. Konkrétne skúmanie rodových pomerov ostáva v náplni práce odborníkov a odborničiek z danej oblasti. Splnomocnenkyne a splnomocnení pre rodovú problematiku môžu vďaka svojim rodovo špecifickým vedomostiam a školenému pohľadu poskytovať poradenstvo a aktérkam rozhodovacích procesov v ich odborných oddeleniach, motivovať ich a pomocou pracovných skupín tematicky podporovať. Podobnú úlohu môže plniť aj odborné oddelenie pre rodovú politiku: V tomto oddelení pracujú ľudia, ktorí sa vyznajú v rodovej problematike, svoje vedomosti a skúsenosti využívajú pri poradenstve a vypracovávaní koncepcií pre danú organizáciu. V severských štátoch sa osvedčilo zapájanie tzv. *flying experts* – lietajúcich expertiek či expertov. Ide o mobilné odborničky a odborníkov na rodovú problematiku, ktorých služby organizácie využívajú pri konkrétnych otázkach alebo projektoch, prípadne ich na určitú dobu zamestnajú. Pôsobia ako poradkyne a poradcovia v jednotlivých oddeleniach organizácie.

Ak sa vedenie danej organizácie rozhodne pre uplatňovanie rodového hľadiska, má to aj organizačné a finančné dôsledky: splnomocnenkyne a splnomocnení pre rodovú problematiku potrebujú pre svoju prácu čas a prostriedky, odborné oddelenia pre rodovú politiku potrebujú zodpovedajúce personálne obsadenie. Všetky osoby v poradenskej a koordinačnej funkcii takisto musia mať patričné kompetencie, aby mohli svoje vedomosti preniesť do iných oddelení či súčasťou pracovného procesu, musia mať prístup k rozhodovacím procesom.

Bez ponuky ďalšieho vzdelávania pre všetkých nie je možné v danej organizácii rodové hľadisko zaviesť a uplatňovať. Pre všetkých v organizácii – a predovšetkým pre riadiaci personál – musí existovať systém ďalšieho vzdelávania a tréningov. O tom, či majú byť takéto aktivity povinné, aké majú byť intenzívne a ako dlho majú trvať, sa rozhoduje podľa konkrétnej

potreby a podmienok. Bez vzdelávania nemožno princíp rodového hľadiska presadiť.

Rodové tréningy narážajú na rozšírený skepticizmus vyplývajúci z obavy, že pri nich dochádza k psychologickému manipulácii, či dokonca k narušeniu intimity človeka. Tento strach je neopodstatnený, pretože pri rodových tréningoch vždy ide o konkrétnu pracovnú oblasť a jej prepojenie s analytickým poznaním rodovej problematiky. Pravda, spravidla treba spočiatku účastníkov a účastníčky motivovať a prebudiť v nich ochotu akceptovať výsledky rodovo a žensky špecifického výskumu. Pokiaľ sa do popredia dostane problematika vlastnej rodovej roly, vytvárajú sa u žien a mužov bloky a vyvíjajú voči rodovej problematike odpor. V týchto prípadoch dokážu rodové tréningy vniesť do rozhodovacích procesov trochu viac racionality a potlačiť rušivé vplyvy, ktoré bránia vnímaniu rodových pomerov.

Priebeh rodového tréningu

- 1. Zoznamovacie kolo: Aký je môj vzťah k téme rodu?**
Každá účastníčka a každý účastník sa pokúsi formulovať, aký význam má pre jej či jeho prácu rodová problematika a čo očakáva od tréningu.
- 2. Prednáška o rodovo špecifickom prístupe**
V prednáške sa účastníčky a účastníci tréningu oboznámia s významom rodovo špecifického prístupu a s princípom uplatňovania rodového hľadiska – *gender mainstreaming*.
- 3. Pracovné skupiny na tému: Aký význam má rodový aspekt v mojej práci?**
V tejto časti tréningu sa prehĺbuje poznanie o tom, kde hrá pri konkrétnej odbornej práci úlohu rodový aspekt.
- 4. Prezentovanie výsledkov a diskusia**

5. Pracovné skupiny zamerané na kontrolné mechanizmy týkajúce sa integrácie rodového aspektu

V tejto fáze tréningu ide o konkretizovanie významu rodového aspektu. Spoločne sa navrhujú alebo využívajú analytické nástroje, opisujú kritériá a vypracovávajú zoznamy kontrolných otázok týkajúcich sa uplatňovania rodového hľadiska.

6. Závety, dohovory a pracovné úlohy

Rodový tréning sa završuje konkrétnymi formuláciami vlastných povinností jednotlivých účastníčok a účastníkov, pracovných úloh alebo návrhov projektov a upresnením priebehu a časového harmonogramu ich realizácie.

3.3 Metódy analýzy a kontroly z rodového hľadiska

Pojem *gender controlling*, teda *rodová, resp. rodovo špecifická kontrola* je dvojznačný. Na jednej strane označuje princíp, podľa ktorého sa všetky rozhodovacie procesy celkovo skúmajú z rodového aspektu – v tomto význame sa úplne prekrýva s princípom uplatňovania rodového hľadiska, t.j. s *gender mainstreamingom*. Na druhej strane však označuje aj samotnú kontrolu toho, či sa primerane zohľadnili rodové pomery a či sa podarilo dosiahnuť určité ciele. V tomto význame je rodová kontrola časťou celkového procesu uplatňovania rodového hľadiska, predstavuje jeho vyhodnotenie.

Priebežné vyhodnocovanie je spravidla účinnejšie ako evaluácia výsledkov. V praxi to znamená, že uplatňovanie rodového hľadiska sa nevyhodnocuje po uzavretí rozhodovacieho procesu, keď sa už kontroluje len jeho výsledok, ale je súčasťou začiatočného štádia procesu a sprevádza ho vo všetkých fázach. Metódy, ktoré sa využívajú v procese uplatňovania rodového hľadiska a ktoré slúžia na zlepšenie rozhodovacích procesov, môžeme rozdeliť na analytické, konzultačné a participatívne techniky (Bösenberg 1998).

Analytické techniky

Vo Švédsku sa na komunálnej úrovni osvedčila „metóda 3R“, po slovensky by sme mohli hovoriť skôr o „metóde 3Z“. Zahŕňa tri kategórie, na základe ktorých sa skúma každé politické opatrenie: zastúpenie (reprezentácia), zdroje a zúžitkovanie (realizácia).

1. Zastúpenie

Skúma, koľkých žien a koľkých mužov sa dané opatrenie dotýka a koľko žien a mužov sa na opatrení podieľa.

2. Zdroje

Odpovedá na otázku, ako sa prostriedky – finančné, priestorové a časové – v rámci opatrenia rozdeľujú medzi rodmi. Na analýzu finančnej stránky sa robia rodovo špecifické analýzy finančných tokov, kým pri otázkach priestoru sa opisuje, akým spôsobom si muži a ženy uplatňujú nárok na priestor a ako ho dostávajú, resp. akým spôsobom využívajú čas.

3. Zúžitkovanie

Skúma príčiny zistených skutočností týkajúcich sa zastúpenia a rozdelenia zdrojov medzi rodmi a hľadá možnosti ich zmeny. Ak poznáme príčiny súčasných pomerov, môžeme z nich vyvodiť dôsledky pre budúci postup.

Táto metóda sa na komunálnej úrovni vo Švédsku vynikajúco osvedčila. Používanie tejto metódy viedlo k dôležitým zisteniam, napr. že podpora športu pre dievčatá a chlapcov je veľmi rozdielna, že sociálna podpora pre ženy vyzerá inak ako pre mužov a že viac komunálnych prostriedkov sa investuje do gymnaziálnych kurzov, ktoré častejšie navštevujú chlapci (ÓTV 2000).

K analytickým technikám, samozrejme, patrí aj spracovanie rodovo špecifických štatistík. Existujúce štatistiky sú po-

užiteľné, ak zisťujú dáta pre oba rody oddelene. Neraz však treba vypracovať nové otázky, resp. štatistické hárkry. Štatistiky dávajú vždy obraz o realite, o ktorej sa chceme niečo dozvedieť. Kritériá pre štatistiky sú určujúce pre zobrazenie reality. Preto je veľmi dôležité využívať pri tvorbe otázok, hárkov a pri formulovaní skutočností znalosť rodovo špecifickej problematiky. Ukázalo sa napríklad, že rozdelenie na ženy a mužov je často príliš všeobecné a že rodové rozdiely vystúpia oveľa zreteľnejšie, ak sa porovnávajú matky a otcovia.

Analýza hospodárnosti z hľadiska rodu a rodových ról môže dokázať, v akom pomere stoja výdavky a výnosy pri určitých opatreniach týkajúcich sa mužov a žien.

Ako analytická pomôcka je rovnako užitočné vypracovávanie rodových expertíz. Expertízy sa zamerajú na určité odborné otázky a dajú ich do kontextu s aktuálnymi poznatkami žensky a rodovo špecifického výskumu.

Zoznamy kontrolných otázok (týkajúcich sa uplatňovania rodového hľadiska) sú nástroje, do ktorých sú zapracované konkrétne poznatky žensky a rodovo špecifického výskumu z danej oblasti. V kritériách uvedených v zozname kontrolných otázok sa odzrkadľujú výsledky analýz rodovo špecifickej diskriminácie. Zoznamy sú tým užitočnejšie, čím podrobnejšie a presnejšie je daná oblasť preskúmaná z rodového hľadiska.

Príklad zoznamu kontrolných otázok

Uplatňovanie rodového hľadiska v politickom vzdelávaní

1. Prvý krok pri uplatňovaní rodového hľadiska: zistenie súčasného stavu

Informácie o súčasnom stave môžeme získať napríklad pomocou takýchto otázok:

1.1 Aký je podiel podujatí, ktoré sa explicitne zaoberajú témami ženskej politiky, rodovej politiky alebo politiky rovnosti príležitostí?

Aký je podiel finančných prostriedkov, ktoré sa investujú do týchto podujatí?

Aký je podiel času venovaného týmto podujatiam?

1.2 Ktoré osoby plánujú tieto podujatia?

Zameriavajú sa len na tieto témy?

Aký je ich pracovnoprávny vzťah v organizácii?

1.3 Odkiaľ sa získavajú finančné prostriedky na tieto podujatia?

1.4 Boli v prípravnej fáze vypracované koncepcie výberu tém z tejto oblasti? Existuje zo strany partnerských organizácií dopyt po témach z tejto oblasti?

1.5 Na ktoré cieľové skupiny sú tieto podujatia zamerané? (ženy všeobecne / ženy v určitých pozíciách; muži všeobecne / muži v určitých pozíciách, združenia, asociácie a pod.)?

1.6 Aká dôležitosť sa prikladá týmto podujatiam v porovnaní s ostatnými?

1.7 Existujú podujatia, v ktorých sú integrované otázky rovnosti príležitostí, napr. prostredníctvom osobitných referátov alebo požiadavkou na všetkých referentov a referentky, aby sa zaoberali rodovopolitickými aspektmi jednotlivých tém, alebo prostredníctvom rodovo citlivej moderácie?

1.8 Aký je podiel mužov a žien na celkovom počte zúčastnených?

1.9 Aký je podiel mužov a žien na celkovom počte referujúcich?

1.10 Aký je podiel mužov a žien na vyplatených honorároch v pomere k ich podielu na referujúcich?

1.11 Kládte sa vo všeobecnosti pri plánovaní podujatí otázka, aký je rodovo špecifický aspekt navrhovaných tém?

1.12 Dostáva uplatňovanie rodového hľadiska osobitnú podporu (rôznymi formami ako napr. ustanovením splnomocnených a splnomocnencov pre rodovú problematiku, rodovými tréningami, lietajúcimi expertkami a expertmi, smernicami a návodmi, materiálmi, databázami, pracovnými skupinami, medzinárodnou výmenou skúsenosti)?

2. Druhý krok pri uplatňovaní rodového hľadiska: formulácia cieľov

V súlade s definíciou rovnoprávnosti môžeme charakterizovať dve cieľové dimenzie:

2.1 Rovnaké možnosti zúčastňovania sa na podujatiach pre mužov a ženy v úlohe referujúcich, moderujúcich a expertov.

3.2 Rovnaké šance pre mužov a ženy pri určovaní tém podujatí a pri definovaní prerokovaných problémov, zohľadňovanie rodovo špecifických životných situácií.

3. Tretí krok pri uplatňovaní rodového hľadiska: tvorba a presadzovanie opatrení (porovnaj 1.11)

4. Štvrtý krok pri uplatňovaní rodového hľadiska: vyhodnotenie

Konzultačné a participatívne techniky

Poznatky o rodovej problematike nájdeme nielen vo vedeckých prácach a výsledkoch výskumov. Muži a – doteraz najmä – ženy veľmi zreteľne cítia na svojich životných podmienkach následky hierarchických rodových pomerov a dokážu pomenovať konkrétne formy diskriminácie a vylúčovania. Rôzne problémy už podnikli vznik mnohých organizácií, ktoré presadzujú špecifické záujmy. Obec môže takéto záujmové združenia zapájať do rozhodovacích procesov. Takýmto spôsobom sa zovšeobecňuje prax mnohých splnomocnených pre záležitosti žien, ktoré usporadúvajú vo svojich mestských častiach

verejnú diskusiu so ženami, aby sa zoznámili s názormi žien, ktoré tu žijú, a aby vyzdvihli politickú váhu žien. Možno usporadúvať aj „dielne nápadov“, ktoré sa zamerajú na rodové hľadisko.

Príklad: Plánovanie veľkopoľného parkoviska

Ideálny príklad uplatňovania rodového hľadiska

Pracovník zodpovedajúci za plánovanie si pri rodovom tréningu stanovil úlohu plánovania veľkopoľného parkoviska s uplatnením rodového hľadiska. Pre svoje predsavzatie získal podporu nadriadených. Na prvých pracovných stretnutiach poveril kolegov a kolegyn, aby v pripravovaných analýzach zohľadnili špecifickosť situácie mužov a žien. Oddelenie rodovej politiky im poskytlo potrebné informácie. Majú k dispozícii rodovo rozlíšené štatistické údaje o využívaní osobných áut, verejných dopravných prostriedkov, bicyklov a parkovacích miest, ako aj prieskum verejnej mienky obyvateľov z okolia (zvlášť muži a ženy), a navyše finančné prostriedky na prípravu expertízy o tom, ako podobné parkoviská v danom regióne využívajú muži a ženy. Na pracovných stretnutiach sa o rodovom hľadisku opakovanne diskutovalo, zainteresovaní navštevovali a pozorovali okolité parkoviská. Jednou z hlavných otázok bolo umiestnenie osobitných parkovacích miest pre ženy. Prvý návrh parkoviska predložili na pripomienkovanie miestnym ženským organizáciám. Všetci si uvedomovali, že svoju prácu urobila dobre len vtedy, ak budú opakovane klásť, prehodnocovať a pri ďalších rozhodnutiach zohľadňovať otázku, ako sa nové parkovisko týka mužov a ako žien. Uvedomovali si aj to, že mestské zastupiteľstvo odmietne návrh, v ktorom nebude uplatnené rodové hľadisko.

4.

Rodové hľadisko vo vzťahu k iným rodovopolitickým stratégiám

Uplatňovanie rodového hľadiska je nástroj na dosiahnutie rodovej demokracie alebo rovnosti príležitostí. Je to však iba nástroj, ktorý doterajšie metódy dopĺňa, ale nenahrádza. Organizácia, ktorej cieľom je dosiahnutie rodovej demokracie a rovnosti príležitostí, môže použiť rodové hľadisko na efektívnejšie dosiahnutie tohto cieľa. Koncepcne teda uplatňovanie rodového hľadiska ponúka doplnenie, ale aj zmenu nazerania na problematiku rovnosti.

Politický problém sa už nedefinuje ako ženská otázka, o ktorú sa majú starať predovšetkým ženy, nakoľko sa ich to bytostne dotýka. Za problém sa považuje skôr spoločenské usporiadanie rodových pomerov a uznáva sa diskriminačná funkcia štruktúrnych podmienok. Cieľovou skupinou opatrení sú naďalej ženy diskriminované na základe spoločenských pomerov, okrem toho sa však analyzujú a menia aj rámcové podmienky vedúce k diskriminácii. Organizácia, ktorá presadzuje rodovú demokraciu, to na jednej strane robí smerom dovnútra tým, že nebude rozdielne zaobchádzať so zamestnancami na základe ich rodu a rodovej roly: bude teda realizovať dôslednú podporu žien až dovedy, kým obsadzovanie pozícií, vytváranie pracovných podmienok a odmeňovanie bude nezávislé od rodu. Smerom vonok sa tiež bude usilovať o to isté tak, že svoju politickú činnosť bude konfrontovať s cieľom dosiahnuť rodovú demokraciu a neustále ju bude zlepšovať.

Podporné opatrenia pre ženy možno považovať za výsledok uplatňovania rodového hľadiska v personalistike. Kvóty alebo iné podporné opatrenia pre ženy slúžia na zrovnoprávnenie postavenia žien a mužov v rámci organizácie. Pri vypracovávaní plánu podporných opatrení pre ženy sa rozhodovacie procesy

týkajúce personálnej politiky analyzujú z rodového hľadiska; plán podporných opatrení pre ženy je výsledkom tohto procesu. Kvóty a iné podporné opatrenia pre ženy sú teda stratégie, ktoré majú za úlohu odstraňovať doterajšiu diskrimináciu žien na základe ich rodu a rodovej roly. Súčasné postavenie žien v pracovnom procese je výrazom toho, že stále dochádza k vylučovaniu na základe rodu. Toto vylúčovanie treba vyrovnávať podporným rodovo podmieneným uprednostňovaním; to je odôvodnenie podporných opatrení pre ženy, resp. rodovo podmieneného uprednostňovania, až kým nebude dosiahnutá rodová rovnosť. Ak teda tradičnú (v Nemecku – pozn. prekl.) formu podporných opatrení pre ženy interpretujeme ako uplatňovanie rodového hľadiska v personálnej politike, dokazuje to nielen zlučiteľnosť oboch stratégií, ale aj ich vnútornú súvislosť. Uplatňovanie rodového hľadiska teda chápeme ako všeobecný nástroj na riadenie rozhodovacích procesov, kým podporné opatrenia pre ženy ako jeho konkretizáciu v personálnej politike. Priame podporovanie jedného z rodov môže byť teda podľa tohto chápania dôsledkom uplatňovania rodového hľadiska: Keď totiž rodová analýza zistí, že ženy na základe svojho rodu nemajú rovnaké príležitosti a prístup do rôznych oblastí, musia dostať osobitnú podporu. To isté platí i pre mužov, pretože aj oni majú na základe svojho rodu sťažený prístup do niektorých oblastí práce, napr. v oblasti súkromných opatrovateľských služieb. V rámci uplatňovania rodového hľadiska v personálnej politike by preto mohlo vzniknúť dlhodobé podporné opatrenie pre mužov, ktoré by im uľahčilo a otvorilo prístup do oblasti opatrovateľských služieb.

Politické opatrenia sa v organizáciách často zameriavajú na rámčové podmienky, v ktorých sa konkrétne rodové pomery vytvárajú. Tam, kde sa takéto podmienky vytvárajú politicky, uplatňovanie rodového hľadiska znamená, že ich treba formovať tak, aby viedli k zmene rodových pomerov. Nejde tu o konkrétnu podporu jednej skupiny žien alebo mužov, ale o vytvorenie príležitostí, ku ktorým majú oba rody prístup v rovnakej miere. Zmena týchto rámčových podmienok je vlastne prevencia, ktorá má zabrániť dlhodobému zachovávaniu hierarchických a rozdielnych rodových pomerov.

Príklad:

Mnohé opatrenia v oblasti podpory zamestnanosti slúžia na zlepšenie prístupu k pracovným miestam. Analýza rodových pomerov ukazuje, že ženy sa na základe svojej tradičnej rodovej roly ocitajú v osobitnej životnej situácii vo chvíli, keď z dôvodu neplatennej rodičovskej práce vypadli z procesu platennej práce a chcú sa znovu doň vrátiť. Opatrenia podporujúce ženy pri návrate do zamestnania sú teda konkrétne opatrenia na dosiahnutie rodovej spravodlivosti. Na druhej strane treba uvažovať aj o tom, ako možno zmeniť rámčové podmienky, ktoré ženy do tejto situácie privádzajú: Opatrenia na flexibilizáciu pracovného času a na materiálne zabezpečenie počas rodičovskej práce patria do procesu uplatňovania rodového hľadiska rovnako ako zvýhodnenia spojené so zamestnávaním žien, ktoré sa po rodičovskej prestávke vracajú do zamestnania.

Všeobecne možno povedať, že osobitné opatrenia pre ženy v určitých životných situáciách sú potrebné dovtedy, kým v spoločnosti panujú rozdielne a hierarchické rodové pomery. Až keď sa zlučiteľnosť pracovných a rodičovských povinností bude týkať žien a mužov rovnakou mierou, nebude uplatňovanie rodového hľadiska v tejto oblasti potrebné.

Rodová politika má minimálne štyri piliere (por. Stiegler 1998):

1. normovanie cieľov (legislativa, vzory, programy)
2. kvóty ako zvrátenie vylúčovania
3. princíp uplatňovania rodového hľadiska v záujme zlepšenia politických rozhodnutí
4. autonómne štruktúry a autonómna prax žien

Ani jeden z týchto pilierov nemožno nahradiť iným z tejto štvorice. Všetky štyri sa navzájom dopĺňajú a posilňujú. Práve autonómna prax a samostatné ženské štruktúry v rámci politických organizácií sú potrebné dovtedy, kým sú rodové pomery diskriminujúce. Existencia samostatných ženských štruk-

túr je nevyhnutná aj pre uplatňovanie rodového hľadiska: Pre konkrétnu tvorbu rodovo spravodlivej politiky sa nemožno opierať len o analýzy a poznatky spísané v knihách, ale treba zohľadniť najmä konkrétne skúsenosti žien v jednotlivých organizáciách. Ženy sú citlivejšie na rodové otázky ako muži, preto potrebujú priestor na diskusiu o týchto témach, ale aj moc a vplyv, aby mohli presadiť svoje záujmy v celej organizácii. Len ony sú schopné pomenovať úplne konkrétne rodovo špecifické formy diskriminácie, ale aj rodovo špecifické silné stránky a presadiť ich do politiky. Ženské hnutie ukázalo, že ženy si už nenechajú vziať možnosť reagovať autonómnou praxou na diskriminujúce štruktúry.

Príklad prepájania stratégií:

Podpora ženskej univerzity, teda autonómnych štruktúr, sa dá chápať ako výsledok uplatňovania rodového hľadiska vo vysokoškolskej politike. Ak sa založením ženskej univerzity ženy bránia proti mužskej definičnej moci vo vedeckom svete, proti vylučovaniu žien z vedeckej oblasti a usilujú sa vyvinúť nové, zatiaľ nerealizované formy vedy, potom takáto univerzita vytvára vzor presadzovania rodovej spravodlivosti.

Mnoho feministických vedkýň má skúsenosti s tým, koľko energie a námahy stojí presadenie feministického obsahu ako relevantného študijného a skúšobného materiálu. Túto energiu chcú radšej investovať do vlastného projektu. Chcú prakticky dokázať, že vedomosti sa môžu orientovať aj na reálny život, že teóriu možno prepojiť s praxou a že možno uskutočniť novú definíciu vedomostnej kompetencie. Z hľadiska politickej administratívy by bola podpora ženskej univerzity uplatnením rodového hľadiska vo vysokoškolskej politike: Ak niekto zistí, že väčšina prostriedkov plynie do vysokých škôl, ktoré produkujú poznanie ovplyvnené mužským pohľadom, môže prísť k záveru, že riešením môže byť práve podpora ženskej univerzity.

5.

Ako uplatňovať rodové hľadisko v konkrétnej organizácii

5.1 Doterajšie oblasti využitia

Medzinárodná rozvojová spolupráca je zrejme oblasťou, v ktorej sa rodové hľadisko uplatňuje najintenzívnejšie a najdlhšie. Vyhodnotenie desaťročia trvajúcej podpory rozvojových krajín totiž ukázalo, že v procese modernizácie sa rozdiely v životných príležitostiach žien a mužov ešte prehĺbili a prístup k takým zdrojom, ako sú práca, finančné zdroje a pôda, sa pre ženy napriek podporným programom nezlepšil, skôr naopak. Zreteľne sa ukázalo, že pri plánovaní a identifikovaní projektov pripadla ženám len pasívna úloha a že sa ženy vôbec nepodieľali na ich príprave a realizácii. Vďaka lobingu medzinárodných ženských organizácií sa podarilo už pred niekoľkými rokmi do rozvojovej podpory presadiť integráciu rodovej perspektívy.

Prostriedkom na presadenie boli nariadenia týkajúce sa udeľovania prostriedkov, ktoré umožňovali podporiť len projekty uplatňujúce rodové hľadisko. Táto cesta viazania finančnej podpory na rodovú perspektívu projektu sa ukázala ako veľmi účinná. Všetci, ktorí sa podieľajú na projektoch, si tak musia rozšíriť svoje znalosti o rodovej problematike a formulovať žiadosti o granty tak, aby obsahovali rodovú perspektívu. Na to možno využiť viaceré prostriedkov od vyškolenia expertov a expertiek cez zoznamy kontrolných otázok pre žiadosti o granty až po etablovanie splnomocnených a splnomocnencov pre rodovú problematiku v organizáciách, ktoré sú nositeľkami projektov.

Prostriedky Európskeho štruktúrneho fondu sú od roku 1999 podmienené formulovaním dopadov daného projektu na rodové pomery. Prednosť majú projekty uplatňujúce rodo-

vé hľadisko. Viazanie prostriedkov na uplatňovanie rodového hľadiska u žiadateľov sa ukázalo ako veľmi efektívny prostriedok zvyšovania transparentnosti a účinnosti vnášania rodovej perspektívy do opatrení podporovaných štátom. Takúto požiadavku môže obsahovať každá štátna podpora činnosti na ktorejkoľvek úrovni. Napríklad v roku 1999 nemecké ministerstvo pre vzdelanie a vedu podmienilo podporu kongresu o politike vzdelávania tým, že rodové hľadisko sa uplatní pri spracovaní všetkých tém kongresu.

Inou formou uplatňovania rodového hľadiska je, keď sa štátne inštitúcie dobrovoľne zaviazujú rešpektovať deklaratívne európske vyhlásenia o rodovej problematike. V Nemecku na spoločnej úrovni existuje od roku 2000 medzirezortná pracovná skupina, v ktorej sa uplatňovanie rodového hľadiska odborné rozpracováva a konkretizuje. Rozhodnutia kabinetov spolkových krajín Dolné Sasko a Sasko-Anhaltsko o uplatňovaní rodového hľadiska majú viesť k tomu, aby materiály bez rodovej perspektívy boli ministerstvám vrátené na prepracovanie. Obe spolkové krajiny pracujú na zlepšení rozhodovacích procesov v krajinskej správe, pričom sa osvedčuje prepojenie s procesmi vytvárania a rozvoja organizácií. Práve tu ide o zlepšenie rozhodovacích postupov a rozhodovacích procesov, a to umožňuje zavedenie uplatňovania rodového hľadiska ako záväzného princípu. V Dolnom Sasku sa podporujú prvé projekty jednotlivých rezortov s dlhodobým vzdelávacím programom pre aktérov a aktérky rozhodovania. V oboch spolkových krajinách sa konajú rodové tréningy pre zamestnancov a zamestnankyne. Ukazuje sa, že rodovo špecifické scitlivovanie spravdla rýchlejšie prijímajú ženy, ale po určitej „zahrievacej fáze“ sa aj mnohí muži presvedčia, že uplatňovanie rodového hľadiska zlepši ich prácu.

Jedna z nemeckých politických nadácií — Heinrich Böll Stiftung — si už dávnejšie stanovila za cieľ rodovú demokraciu a prispôbila princípu uplatňovania rodového hľadiska svoju internú štruktúru a produkty. Už v pracovnej zmluve sa od zamestnankyň a zamestnancov vyžaduje, aby pracovali rodovo citlivo, splnomocnenkyne a splnomocnení pre rodovú problematiku školia a podporujú jednotlivé oddelenia v ich

práci. Zamestnankyne a zamestnanci každoročne absolvujú povinné rodové tréningy.

Uplatňovanie rodového hľadiska možno integrovať do reformných procesov verejnej správy. Pri týchto procesoch sa hodnotenie na základe kritérií hospodárnosti a efektívnosti často dostáva smerom nadol, teda bližšie k zamestnancom a zamestnankyniam, čím sa vytvára väčší priestor pre ich aktivitu a samostatné rozhodovanie. Práve tu sa ponúka možnosť začleniť rodovú perspektívu ako paralelne prebiehajúci postup. Neustále zdokonaľovanie rozhodovacích procesov znamená zohľadnenie expertíz z rôznych oblastí, ktoré prispievajú k optimalizácii procesu. To platí aj pre rodovú expertízu. Rodové hľadisko sa dá začleniť i do kritického prehodnocovania byrokratickej rutiny. Aj tímová práca, ktorá sa preferuje pri reformných procesoch verejnej správy, je založená na spolupráci rodov v rovnoprávnom postavení.

Mestá Lübeck a Norderstedt na konkrétnom projekte ukázali, ako možno riadenie medzirezortných prierezových cieľov realizovať na príklade dosahovania rovnosti žien a mužov. V decentralizovanej verejnej správe sa komunálna medzirezortná prierezová úloha — dosahovanie rovnosti žien a mužov — spracovávala cieľavedome, transparentne a veľmi kvalitne. Výsledky tohto projektu dokazujú, že politické ciele zamerané na rovnosť postavenia žien a mužov možno účinne konkretizovať a že princíp rodového hľadiska možno uplatňovať pri stanovovaní operatívnych cieľov, ukazovateľov, zodpovednosti, adresátov, vzorcov, jednotiek miery, ako aj získavaných štatistických údajov. (Hansestadt Lübeck und Stadt Norderstedt 1999)

Produkt: podpora športu

Operatívny cieľ:

Masový a vrcholový šport sa prednostne podporuje v oblastiach, kde sú ženy nedostatočne zastúpené, ak sa uskutoč-

	ňujú opatrenia, ktoré umožnia ženám lepší prístup k týmto druhom športu
Označenie ukazovateľa	uprednostňovaná podporná kvóta
Zodpovedný/á Kto stanoví ukazovateľ a sprostredkuje ho ďalej?	pán B.
Cieľ ukazovateľa Na aké otázky má odpovedať?	existujú športové kluby, v ktorých sú ženy nedostatočne zastúpené, a ktoré preto zavádzajú opatrenia na lepšie príležitosti pre ženy v týchto druhoch športu?
Adresáti Pre ktoré cieľové skupiny je tento ukazovateľ relevantný?	spĺnomocnenkyňa a spĺnomocnenec pre rovnosť príležitostí, starosta a komunálna politika
Vzorec a jednotka miery	podiel športových klubov zameraných na druhy športu s nedostatočným zastúpením žien, ktoré zavádzajú opatrenia na zmenu tejto situácie, voči všetkým klubom zameraným na druhy športu s nedostatočným zastúpením žien
Termíny podávania správ	ročne
Partneri na porovnávanie	nie sú

Štatistické údaje

Štatistický údaj	Zdroj	Zodpovedný za získavanie údajov	Obdobie, za ktoré sa údaje zisťujú	
údaje o športových kluboch s nedostatočným zastúpením žien	štatistika	pán B.	ročne	
údaje o športových kluboch, ktoré zavádzajú opatrenia v druhoch športu s nedostatočným zastúpením žien	štatistika?	pán B.	ročne	
Ukazovateľ				
stav 1999	porovnanie	cieľ 2000	cieľ 2001	cieľ 2002
žiadne údaje	nie je	?	min. 50 %	min. 75 %
tolerancia		?	./ 10 %	./ 10 %

Princíp uplatňovania rodového hľadiska je zakotvený aj v odborových organizáciách. Európsky zväz odborových organizácií už v roku 1995 rozhodol o zohľadňovaní špecifických záujmov žien a mužov v oblastiach odborárskej činnosti. V roku 1998 rozhodlo výkonné predstavenstvo ÖTV o uplatňovaní rodového hľadiska v tarifných vyjednávaniach. Vymenovaním spĺnomocnenkyne pre rodovú problematiku sa urobil prvý krok k štruktúrnej zmene s cieľom vytvoriť skutočnú rovnosť príležitostí prostredníctvom tarifnej politiky. Ženy z piatich odborových organizácií z oblasti služieb sa spojili v novozaloženej odborevej organizácii ver.di. Vytvárajú koncepcie na zakotvenie princípu uplatňovania rodového hľadiska do štruktúr novovytvorenej organizácie: Okrem kvót na všetkých úrovniach organizácie žiadajú uplatňovanie rodového hľadiska aj v odbornej práci odborevej organizácie. Funkciu spĺnomocnenkyne či spĺnomocnenca pre rodovú problematiku požadujú zaviesť na všetkých úrovniach organizácie, pričom na najvyššej úrovni má byť k dispozícii kvalifikovaný sekretariát, ktorý zvládne potrebnú koncepčnú i koordinačnú prácu. Osobitné podporné opatrenia pre ženy majú naďalej ostať súčasťou personálneho plánovania a personálnej politiky ako aplikácia princípu rodového hľadiska, a tak dlhodobo zabezpečiť rovnoprávne postavenie zamestnancov a zamestnankýň v novej odborevej organizácii. Aj v iných odborových organizáciách sa konajú rodové tréningy, ktorých cieľom je upozorniť na rodovú problematiku a motivovať a pripravovať účastníkov a účastníčky na to, aby sa rodovo špecifická perspektíva stala súčasťou ich práce. Napríklad členovia a členky vedenia odborevej organizácie nemeckej pošty absolvovali rodový tréning.

5.2 Prostriedky na uplatňovanie

Príklad Medzinárodnej rozvojovej pomoci ukazuje, že viazanie prostriedkov na uplatnenie rodového hľadiska v žiadosti o projekt je veľmi účinné. Takéto viazanie prostriedkov sa dá využiť všade, kde sa investuje do štruktúrnych zmien.

Pre zavedenie princípu rodového hľadiska v konkrétnej or-

ganizácii je v prvom rade nevyhnutné, aby si organizácia stanovila ciele rodovej politiky. Na tieto dobrovoľne stanovené ciele sa dá potom pri uplatňovaní rodového hľadiska vo všetkých oblastiach odvolávať. Doteraz však nie je možné presadiť uplatňovanie rodového hľadiska súdnou cestou, aj keď i nemecká ústava zakotvuje rovnoprávnosť mužov a žien a smernice Európskej únie a Amsterdamskú zmluvu považujeme za základ politického konania. Tieto právne základy síce poskytujú oporu všetkým snahám o presadenie rovnosti žien a mužov, ale neumožňujú vynútiť presadzovanie princípu uplatňovania rodového hľadiska súdnou cestou.

V praxi to budú opäť v prvom rade ženy, či už ako zástupkyne ženského hnutia, spĺnomocnenkyne pre záležitosti žien alebo spĺnomocnenkyne pre rodovú problematiku, ktoré sa postarajú o rozšírenie myšlienky uplatňovania rodového hľadiska – *gender mainstreamingu* – a o to, aby sa jednotlivé organizácie dobrovoľne zaviazali tento princíp využívať.

5.3 Riziká zneužitia

Napriek relatívne krátkemu obdobiu uplatňovania rodového hľadiska máme už veľa príkladov jeho zneužitia; všetky sa zakladajú na „obrátení“ tejto novej rodovopolitickej stratégie proti iným metódam. Princíp uplatňovania rodového hľadiska sa z neznalosti, alebo s jasným politickým zámerom vyhlási za všeobecnú stratégiu a všetky ostatné stratégie sa pokladajú za prebytočné. Dokonca na úrovni EÚ sa mali krátiť špecifické programy pre podporu žien a ženské projekty s odôvodnením, že všetky európske fondy povinne uplatňujú rodové hľadisko. V tomto prípade to znamenalo nielen nepochopenie, ale i zneužitie tohto princípu. Na jednej strane uplatňovanie rodového hľadiska nevylučuje existenciu podporných fondov pre ženy, naopak, môže byť dôsledným opatrením v rámci využívania tohto princípu. Na druhej strane sa ani na úrovni EÚ nedá vychádzať z toho, že princíp uplatňovania rodového hľadiska sa všade zakotvil a presadil. Spomínané relatívne rýchlo uskutočnené krátenie prostriedkov pre ženské projekty sa odohrá-

va na rôznych úrovniach, vždy však ide o zneužitie princípu uplatňovania rodového hľadiska. Podobné prípady sa stali aj na komunálnej úrovni, keď starostovia považovali samotné deklarovanie vôle uplatňovať rodové hľadisko za dostatočný dôvod na zrušenie komisie pre rovnosť príležitostí. V tomto prípade môže ísť len o vedomé nepochopenie, nakoľko práve komisie pre rovnosť príležitostí a splnomocnenkyne pre záležitosti žien sú dôležité pre optimalizáciu uplatňovania rodového hľadiska a bez nich sa nedá presadiť zohľadňovanie rodových otázok na všetkých úrovniach. Práve splnomocnenkyne pre záležitosti žien a členky a členovia komisií pre rovnosť príležitostí majú potrebné vedomosti o rodovej problematike, poznajú záujmy a potreby žien zamestnaných v organizácii a dokážu nadviazať kompetentnú spoluprácu s expertkami a expertmi na rodovú problematiku.

Rušenie samostatných ministerstiev pre záležitosti žien možno hodnotiť rôzne: Na jednej strane môže znamenať stratu moci, pokiaľ má ministerka v kabinete silnú pozíciu, na druhej strane môže byť krokom k stratégii uplatňovania rodového hľadiska v celej krajinkej správe. V takomto prípade je ale nevyhnutné, aby jedna ministerka, resp. minister mali na starosti rodové otázky a presadzovanie stratégie uplatňovania rodového hľadiska. Zrušenie ministerstva pre záležitosti žien môže byť z dlhodobého hľadiska prospešné vtedy, keď namiesto jedného ministerstva vzniknú na všetkých ministerstvách oddelenia pre rodovú problematiku, čo povedie k väčšej účinnosti rodovej politiky.

Vždy keď sa rodové hľadisko vychvaľuje ako najnovšia a najefektívnejšia stratégia a zároveň sa zneužíva na rušenie tzv. starých stratégií, vzniká dôvodné podozrenie, že ide o mocenský boj medzi rodmi, ktorý sa má rozhodnúť v neprospech žien. Najefektívnejšia metóda pre zhodnotenie serióznosti prístupu je analýza počtu osôb, rozsahu finančných prostriedkov a organizačného potenciálu, ktoré sa využívajú na zmenu rodových pomerov. V rámci uplatňovania rodového hľadiska musia tieto ukazovatele podstatne narásť; každá redukcia spomínaných ukazovateľov signalizuje úmysel rodové otázky skôr zakrývať, než ich brať vážne.

Literatúra

- Abels, Gabriele – Leitner, Sigrid: *Feministische Politikberatung!*? In: *Femina Politica* 2, 1997, s. 38–65.
- Bösenberg, Christina: *Die Prinzipien systemischer Organisationsentwicklung verknüpft mit dem Konzept des Gender-Mainstreaming*. Diplomová práca, ev. Fachhochschule Hannover, Fachbereich Sozialwesen 1999.
- Cockburn, Cynthia: *Strategies for Gender Democracy*. In: *The European Journal of Womens Studies*, zv. 3, 1996, s. 7–26.
- Európska komisia, Generálne riaditeľstvo pre otázky zamestnanosti: *Arbeitsbeziehung und soziale Angelegenheiten. Zwischenbericht der Kommission an das Europäische Parlament, den Rat, den Wirtschaftsrat und Sozialausschuß und den Ausschuß der Regionen über die Durchführung des mittelfristigen Aktionsprogramms der Gemeinschaft für die Chancengleichheit von Frauen und Männern (1996–2000)*, Luxemburg 1999.
- Európska komisia, Generálne riaditeľstvo: *Chancengleichheit für Frauen und Männer in der Europäischen Union*, Jahresbericht 1998.
- Európska komisia, Generálne riaditeľstvo: *Ergebnisse und Schlussfolgerungen der Projekte aus dem mittelfristigen Aktionsprogramm der Gemeinschaft für die Chancengleichheit von Frauen und Männern (1996–2000)*
- Feldhoff, Kerstin: *Durchsetzung faktischer Gleichberechtigung von Frauen im Betrieb*. In: *Arbeitsrecht im Betrieb*, Zeitschrift für Betriebsratsmitglieder 1996, 7–8, s. 445 a n.
- Friedrich-Ebert-Stiftung: *Förderung von Frauen. Leitlinien der internationalen Entwicklungszusammenarbeit der Friedrich-Ebert-Stiftung*. Bonn – Bad Godesberg 1994.
- Friedrich-Ebert-Stiftung: *Frauenpolitik nach Peking. Das Aktionsprogramm der Vierten Weltfrauenkonferenz*. Bonn – Bad Godesberg 1996.
- Hansestadt Lübeck und Stadt Norderstedt: *Projektsteuerung von Querschnittszielen am Beispiel der Gleichstellung von Frauen und Männern. Abschlussbericht der Hansestadt Lübeck und der Stadt Norderstedt*. Lübeck 1999.

- Henninger, Annette: *Frauenförderung per Arbeitsmarktprogramm in Berlin: Umsetzungsbarrieren und Schlußfolgerungen für die Politikberatung*. In: *Femina Politica* 2, 1997, s. 66-82.
- Krell, Gertraude – Mückenberger, Ulrich – Tondorf, Karin: *Gender Mainstreaming – Informationen und Impulse – Eine Veranstaltung für die Steuerungsgruppe Gender Mainstreaming der Bundesregierung*. Máj 2000.
- ÖTV-Hauptverwaltung: *Gender Mainstreaming in der alltäglichen Gewerkschaftsarbeit, Tagungsdokumentation*. Stuttgart 2000.
- Projekt Weltfrauenkonferenzen (Lipinsky, Astrid – Roßbült, Jeanette): *Adams nachhaltige Erneuerung, Männer-Hearing, Schriftenreihe Weltkonferenzen*. Bonn 1999.
- Projekt Weltfrauenkonferenzen (Lipinsky, Astrid – Roßbült, Jeanette): *Vierte Weltfrauenkonferenz = 5 Jahre Gender Mainstreaming(?). Die Bilanz der Bundesministerien*. Bonn 1999.
- Stepanek, Brigitte: *Gleichstellung für Frauen und Männer? Studie zur Gleichstellungspolitik in Schweden*. Vyd. Frauenbildungsnetz Ostsee, Rostock 1999.
- Stiegler, Barbara: *Frauen im Mainstreaming. Politische Strategien und Theorien zur Geschlechterfrage*. Vyd. Forschungsinstitut der Friedrich-Ebert-Stiftung Abt. Arbeit und Sozialpolitik, Bonn december 1998.
- Weber, Susanne: *Organisationsentwicklung und Frauenförderung*. Königstein 1998.
- Wichterich, Christa: *Global Sisterhood – Woman Time Go Home*. In: *beiträge zur feministischen theorie und praxis* 53, 1999, s. 111 –127.

Publikácie z knižnej edície

feministického kultúrneho časopisu

ASPEKT:

Elisabeth Badinter: Materská láska

Elisabeth Badinter: XY. Identita muža

Judith Lewis Herman: Trauma a uzdravenie

Carole Pateman: Sexuálna zmluva

Naomi Wolf: Mýtus krásy

Rozhovory Aspektu z rokov 1993-1998

Násilie páchané na ženách. Skrytá ujma na zdraví

Násilie v rodine. Super tajné

Gisela Braun – Dorothee Wolters: Proti sexuálnemu zneužívaniu dievčat a chlapcov

Konať proti násiliu na deťoch

Konať proti násiliu na ženách

Možnosť voľby. Aspekty práv a zodpovednosti
Piata žena. Aspekty násillia páchaného na ženách

Pripravujeme .

Hlasy žien. Aspekty ženskej politiky

Časopis ASPEKT vychádza od roku 1993;
doteraz vyšli čísla:

Mýtus krásy
Materstvo
Feminizmy
Bosorky
Písanie žien
Ženy a moc
Lesbická existencia
Strachy a bariéry
Ludské práva
Ženské telo I
Ženské telo II
Myslenie žien
Priestory žien

Násillie I

Násillie II

Osobné je politické

Nerodíme sa ako ženy, stávame sa nimi

Patriarchát

D(r)ámy